

Діти застою

КУПИТИ

«Діти застою» - останній і, на думку редактора, найкращий роман Василя Кожелянка. Розділена між кількома персонажами автобіографія і узагальнений портрет розчарованого покоління, нереалізовані кохання і втрачені України, даремні в наших умовах західні ідеали і безсила в наших головах східна мудрість, художньо переконливі екскурси у трагічне минуле і чітке передбачення безпросвітнього майбутнього, бездонний розпач і в'їдливий гумор, «ліричні» відступи і «ненормативні» вислови - ось далеко не повний перелік того, що знайде у цьому романі спантеличений читач.

- Люди люблять застій, – почав пояснювати прихильний до локаяти фірман, – бо тоді жити добре, а головне – є впевненість у завтрашньому дні. Тобто ти твердо знаєш, що завтра, незважаючи на жодні підступи імперіалізму, буде пиво і футбол.

- Паршиве пиво і слабенький футбол.

- То байка. Так, наш чоловік не знав смаку гайнекена чи туборга, а київське «Динамо» виграло європейський кубок раз на десять років. Але він знав, що так буде завжди.

- Помилився, гад череватий. На щастя...

- На щастя для тебе, біса революційного, і таких самих деструкторів, як ти. А для середньостатистичного Вані розпад Союзу став страшною трагедією. Щоправда, він цього так і не усвідомив. Як і тоді, у благословенні сімдесяті не розумів, що переживає золотий вік соціалізму. Тому й не цінував.

«Діти застою» – останній і, на мою думку, найкращий роман Василя Кожелянка. За життя – від блискучо-стилізаторської «Дефіляди в Москві» починаючи – Кожелянко здобув славу головного в українській літературі фантазера на «альтернативно-історичні» теми. Тепер – чотири роки по смерті – він приходить до нас із твором зовсім іншого ґатунку. Розділена між кількома персонажами автобіографія і узагальнений портрет розчарованого покоління, нереалізовані кохання і втрачені України, даремні в наших умовах західні ідеали і безсила в наших головах східна мудрість, художньо переконливі екскурси у трагічне минуле і чітке передбачення безпросвітнього майбутнього, бездонний розпач і в'їдливий гумор, «ліричні» відступи і «ненормативні» вислови – ось далеко не повний перелік того, що знайде у «Дітях застою» спантеличений читач.

Олександр Бойченко



ДІТИ ЗАСТОЮ

Василь КОЖЕЛЯНКО

ДІТИ ЗАСТОЮ



Фото Василя Кияшка

Василь Кожелянко (1 січня 1957 – 22 серпня 2008) – прозаїк, поет, драматург, журналіст, головний в українській літературі представник жанру «альтернативної історії». Народився, жив і помер у селі Кам'яній Сторожинецького району Чернівецької області. Автор чотирьох поетичних збірок («Терновий іній», «Білий і рудий», «Семибарвний кінь», «Як учив Кожелянко-цзи»), двох книжок оповідань («Логіка речей» та «Чужий»), п'яти п'єс (у співавторстві з Володимиром Сердюком) і десяти романів («Дефіляда в Москві», «Конотоп», «Людинець пана Бога», «Срібний павук» та ін.), останнім з яких є «Діти застою».

Василь КОЖЕЛЯНКО

ДІТИ ЗАСТОЮ

Роман



Чернівці
Книги - XXI
2012

ББК 84.4 УКР 6-44

К 58

Кожелянко Василь

Діти застою. Роман. – Чернівці: Книги – XXI,
2012. – 328 с.

ISBN 978-617-614-029-0

«Діти застою» – останній і, на думку редактора, найкращий роман Василя Кожелянка. Розділена між кількома персонажами автобіографія і узагальнений портрет розчарованого покоління, нереалізовані кохання і втрачені України, даремні в наших умовах західні ідеали і безсила в наших головах східна мудрість, художньо переконливі екскурси у трагічне минуле і чітке передбачення безпросвітнього майбутнього, бездонний розпач і в'їдливий гумор, «ліричні» відступи і «ненормативні» вислови – ось далеко не повний перелік того, що знайде у цьому романі спантеличений читач.

ББК 84.4 УКР 6-44

ISBN 978-617-614-029-0

© Книги – XXI, 2012

© Василь Кожелянко, 2007

*Ти дивишся на місяць і тобі 50,
У тебе було серце, були сльози, була...
Залишився - попіл.*

Автор

1. Втікач у дощ

Сказати «місто» – не скажеш, але й не село з бундючною назвою Джерелів (із наголосом на останньому складі) саме не знало, що воно є: з одного боку – асфальт (подекуди), водогін (саморобний), каналізація (теж) і місцеве шляхетне панство, яке за руских почали називати трудовою інтелігенцією; з другого – присадиби, порпання в землі, корови на толоці, кози у шкоді і, зрештою, колхоз (спочатку «імені товариша Кагановича», потім «ХХ партз'їзду», а за незалежної України – недовго – «імені Степана Хмари»). Під час Другої світової війни Джерелів став відомим на всю Буковину тим, що тут не було закатрулено жодного єврея. Румунські жандарі з усіх сил намагалися виправити цей недогляд, але якось не вийшло: одні євреї – такі, як корчмарі Хаїм і Гершко – ще до війни втекли в Угорщину, інших джерелівці переховували по своїх пивницях і горищах. Жандарі за це хотіли спалити весь Джерелів, але проти виступила православна церква і цивільна влада: все-таки парафіяни, податки, споконвічна румунська земля... збиткуватися гріх.

А взагалі, Джерелів – типове північнобалканське містечко, розташоване у приємній для ока міс-

цевості з плавними горбами, небуйними річками, величними буковими лісами, безкраїми кукурудзяними ланами. Тут багато яблук, літніх і зимових, винограду, що досягає у жовтні, грецьких горіхів, які вкривають землю чорно-зеленою шкаралупою раніше, ніж доходить виноград. Тут шанують старших, попа, старе і молоде вино, гарячу мамалигу з бринзою, копчене сало взимку і свій та чужий гонор. За руских робили вигляд, що шанують голову колгоспу і секретаря місцевої ради – коли виникала потреба (голову ради і секретаря парткому не шанували навіть удавано, бо ті, скільки їх було за всю історію радянської влади в Джерелеві, виявлялися гіркими п'яницями).

За Австрії і за Румунії прості джерелівці носили білі сорочки з кептариками, шляхта – піджаки з манишками, після Другої світової війни – усі носили сіре, а десь із 70-х років молодь, як і всюди в Радянському Союзі, почала практикувати синю джинсівку, за що декого виганяли з комсомолу.

У перші повоєнні десятиліття хлопці з бідних родин не так від трудового ентузіазму, як від постійного недоїдання вербувалися на Донбас учитися в місцевих фезео (аналог пізніших петеу), щоби потім працювати переважно у шахтах. Треба сказати, що молодіжна субкультура пізнього застою, названа згодом «петеушною», зародилась якраз на шляхах міграції молодих трудових резервів України із Заходу на Схід – і назад. Приїжджає на канікули старший хлопець, припустімо, Нофрей Чічка, збирає менших шмаркачів з кута десь на пустирі під вербами, вчить їх курити папіроси «біломор» і співає їм дуже жалібних вуркаганських пісень, серед яких і «как шут влюбілся в королеву». Сам виконавець ледве приховував сльози і не давав ради з тремтін-

ням ламкого голосу, тож пісню треба було слухати уважно-співчутливо-благоговійно. Якщо хтось із шмаркатих, уявивши собі шута (шутого, тобто безрогого барана, бо кого ще), який влюбівся в королеву, прискав сміхом, то діставав за це від урочистого Чічки кулаком у чоло. Крім співати блатних пісень, курити «біломор» і дрочити на голі карти, хлопці привозили з Донбасу в Джерелів уміння складно й красиво брехати. У сенсі фантазувати про своє сите, безтурботне і – головне – хвацьке життя в якомусь Єнакієвому чи Дружковці. Билися вони кожного вечора і завжди перемагали, «хоча *ті* були з кастетами, ножами й арматурами, а ми їх голими руками, бля, на купу поскладали. Тьолки на нас вішалися самі, а мене ано нада? Коли нада, лиш пальцем кивну, прибіжить любá». Грошей у них кури, звісна річ, не клювали. «Йдемо ми парком у Донецьку, – розповідав один миршавий хлопчина на прізвисько Колчак, хоча ні він, ні його предки моряками не були і проти радянської влади не воювали, – жарко стало, а я піджак отако з плечей відкинув, а з внутрішнього кармана десятки посипались». А в самого й піджака людського ніколи не було...

Повертаючись до дразливого питання, треба сказати, що один джерелівський єврей репресій таки зазнав. Уже за радянської влади. Це був голова місцевої коопспоживспілки Борсук, якого посадили з конфіскацією майна (а це, крім усього іншого, перша в Джереліві приватна «Победа») за розтрату. Старі сказали, що це поганий знак. Так воно і сталося. Хрущов оголосив курс на поблиський комунізм і заборонив людям тримати домашню худобу, бо оновлені за його проектом колхозы і совхозы мали залити всю країну молоком та завалити сиром, не кажучи про м'ясо. Міліціонери розстрілювали

людських корів, телят і овець із пістолетів. Джерелівці таємно навіть від сусідів тримали кіз у пивницях. Десь тоді й народився Людинюк, якого батько, шкільний учитель і пасічник, а ще недобитий націоналіст-державник, адепт Ніцше, В'ячеслава Липинського і Миколи Хвильового, назвав – на честь Куліша – Пантелеймоном. Чому не Тарасом на честь Шевченка – очевидно: Кобзар хоч і великий, але бунтівник, анархіст і гайдамака, а ось Куліш – державник, ієрархіст і гетьманець, пояснював старий Людинюк таким, як сам, пиякам у «чайній» – так за радянської влади почали називати корчму. Друзі швидко донесли на нього в кафе з таємною надією, що кума Людинюка нарешті посадять, але чекісти з обласного управління, викликавши його і побалакавши *по душам*, сказали, що нічого не мають проти, аби він і далі паплюжив Шевченка, але хай не надто при цьому підносить Куліша. Людинюк погодився, але перехрещувати сина з Пантелеймона на Володимира не заходився. Відтоді у старого (сорок років з гаком) Аристарха Людинюка, як і в більшості тогочасних українських так званих інтелігентів, тобто у першому коліні (інтелігентів у другому, третьому і решті колін на той час уже було винищено як клас), а також напівінтелігентів, псевдоінтелігентів та інтелігентів-самозванців, ідейної каші в голові побільшало. Там кипіло, шумувало і булькало вариво, в яке було всипано: трохи стихійного націоналізму; дрібку побутового марксизму; частку колінкування перед недосяжним у споживчому сенсі Заходом; крихту збоченського радянського патріотизму; жменю «американської мрії», адаптованої до рівня фабрично-заводських та колгоспно-радгоспних курилок з її (мрії) головним фетишем у вигляді авта за одну зарплату; якусь «толіку» слов'янофіль-

ства і сором'язливого оглядання на Москву, стихійно зародженого впродовж століть національного гноблення Буковини різними чужинськими імперіями і королівствами; порцію центральноєвропейського маєстату, що виявляв себе у презумпції гречності (звертання на «Ви» до кожного, хто того вартий і навіть не вартий, дякування за питання про здоров'я, торкання крисів капелюха при вітанні), у звичаї пити каву з підсмажених зерен, змелених на млинку, та в сталій моді знати, хоча б на побутовому рівні, кілька мов, зокрема – циганську та ідиш; децицію побожності, що передбачала не так регулярне відвідування церкви, як запопадливе дотримання усіх православних свят, коли заборонено працювати, а на Різдво, Великдень та Храм (у Джереліві – на Першу Пречисту) щедрі застілля з горілкою і пивом у простих та винами й лікерами у підпанків; пучку забобонів дохристиянського походження, що приписували боятися чорної кішки, жінки з порожнім відром та циганки, які переходять тобі дорогу; кілька грамів нерозбірливої начитаності, яку забезпечували за Австрії видання «Руської бесіди», за Румунії – газети «Час», а за москалів – більш-менш ліберальні «товсті» літературні журнали, в тому числі московський «Новый мир».

Взагалі, з першим, а особливо другим приходом руских, як тут називали «возз'єднання населення Північної Буковини у єдиній сім'ї вільних радянських народів» 1940 року та «визволення від німецько-фашистської та румуно-боярської окупації» 1944-го, багато чого в джерелівських звичаях змінилося. По-перше, поступово перестали пити каву, а перейшли на *российский чай*. Річ у тім, що натуральну мокку, арабіку, робусту чи сантос або парану в зернах уже неможливо було ні купити, ні «дістати»

(термін з'явився разом із впровадженням найпрогресивніших досягнень радянської торгівлі), зате в крамницях було вдосталь «кави» з цикорію. Джерелівці скуштували – не сподобалось. Тому почали пити російський, як тут казали, чай (хоча б трохи звичного кофеїну) грузинського та – рідше – індійського виробництва. По-друге, нова влада, переважно силовими методами, вкорінювала в шляхетну до того джерелівську громаду манеру доносити на свого ближнього. І доносили. Спочатку місцевій владі, потім у райком і міліцію, а згодом навчилися і в кагебе. По-третє, з часом змінилася лінгвістична картина краю: тут, де, приміром, на ярмарку за день можна було поспілкуватися п'ятьма центральноевропейськими мовами, зазвучала російська, якої попервах не розумів майже ніхто. Минуло якихось п'ятнадцять-двадцять років – і вже німецьку чи польську мало хто знав, зате з'явився такий собі руско-український суржик, який охоче практикували ті, хто відслужив у радянській армії. По-четверте, як також по-п'яте, десяте і двадцяте, змінився дух європейської північнобалканської Буковини. Хоча острівці-оази давніх звичаїв ще де-не-де залишилися: у корінних родинах недобитих інтелектуалів старої школи; у віддалених селах, де плекали споконвічні традиції; у приватних бібліотеках, про які ще не встигли донести куди треба добрі сусіди; у побуті літніх людей, які малими дітьми бачили найяснішого цісаря Франца Йосифа й, уникнувши першої повоєнної хвилі репресій, тепер уже не боялися нічого і розповідали молодшим про все, що знали; у невеличких крамничках із майже універсальним асортиментом товарів, продавці яких – немолоді мудрі євреї – не відпускали вас, доки ви не купите у них хоча б якоїсь нікчемної шпильки.

Панько Людинюк зростав якраз у ті часи, коли каву остаточно витіснив чай, багатомовність – суржик, а затишні, повні різноманітного добра крамнички – великі гастрономи й універмаги з лункими від порожнечі полицями. Ріс малий Пантелеймончик, як трава, тобто сам по собі. Вихованням його ніхто особливо не займався, бо батько був увесь у постійних (тяжких, тривожних, лихо мені з вами) думках про долю України, а після розмови в кафе – й цілого світу, мама ж, хоч і педагог за фахом, часу на сина не мала, бо працювала в школі у дві зміни, адже мусив хтось приносити в родину гроші. Покишений на самого себе Панько не нудьгував: навчившись у чотири роки читати, він відтоді перечитував усе, що під руку підвернеться – від дитячих казок про Колобка, Котигорошка, Івасика-Телесика і пана Коцького до (коли підріс) книжок про індіанців, червоних партизанів, Робін Гуда, лицарів, мушкетерів, запорожців, опришків, піратів та іншу поважну публіку. Начитавшись, Панько з сусідськими хлопчиками майстрував відповідну дерев'яну зброю і грався в тих літературних персонажів. Згодом д'Артаньяна і Робін Гуда з дитячих ігор витіснили герої радянського кіно. Грали вже у Чапаєва і Петьку, «білих» і «красних», «наших» і «німців», Котовського, чотирьох танкістів і собаку, а коли з'явився серіал про Штірліца, почали грати в гестапо: чорна есесівська форма, незважаючи на ненависть до «німців», заворожувала.

Найближчий сусід і друг Панька Людинюка – його ровесник і однокласник, худорлявий симпатичний сіроокий Серафим Кадилко – був онуком попа. Але це не все, він був ще й сином комуністатеїста: його татусь викладав науковий комунізм в університеті. У вісімнадцятирічному віці татусь

пішов у комсомол, засудив свого батька як сіяча опіуму для народу, за що йому було дозволено вступити у капеерес і згодом залишитися на кафедрі. Коли після чотирьох років подружнього життя він нарешті розлучився, малого забрав до себе дід-священик. Бо молодому батькові і молодій матінці дитина лише заважала облаштовувати подальше життя. Отець Варфоломій першим чином охрестив малого Серафимом, а ім'я, вписане в метриці, забув і порадив забути онукові, коли той підріс. Хоча в школі він писався офіційним іменем, усі – і учні, і навіть часом учителі – інакше як Серафимом його не звали. Серафим теж читав книжки, але у воєнні ігри з хлопчиками не грав, і не тому, що цього ніби не дозволяла ієрейська поштивість діда-священика, а тому, що він уже з малого навчився цінувати свій час. «Краще я щось почитаю або змайструю, ніж бігати з вами садами й левадами з дерев'яними автоматами і саморобними луками», – казав Серафим хлопчикам, які кликали його в гру на роль нотингемського шерифа, групенфюрера СС чи оленя з Шервудського лісу. Серафим чемно відмовлявся від заманливих пропозицій і йшов робити ще одну клітку для кролів.

Сусідкою Панька Людинюка і теж, можна сказати, другом була дівчинка з євангельським ім'ям Магдалинка. Через це ім'я, а також через те, що їй з малих літ усі говорили, яка вона файна, Магдалинка увірувала у свою винятковість, і ця віра не полишала її впродовж усього життя – ні тоді, коли вона була школяркою-відмінницею Магдалиною Кисилицею, ні тоді, коли стала студенткою, комсомолкою, спортсменкою і відчайдушною модницею Леною, ні тоді, коли після розлучення з таким собі Ананієм удруге вийшла заміж у комуністичну Німеччину і стала Магдою, ні тоді, коли повернулася в уже незалежну

Україну під новим ім'ям Ліна фон Еккарт. Останнє – це все, що залишилося в неї від покинутого чоловіка, апаратника СЄПН за часів ендеєру і активного неонациста після падіння Берлінського муру. Коли сталося об'єднання Німеччини, Вернер Еккарт визнав, що є внучатим племінником Дітера Еккарта, відомого на початку ХХ століття поета, автора патріотичної поеми «Йойрію», рядок з якої *Deutschland erwache!* (Німеччино, прокинься!) став головним пропагандистським гаслом НСДАП і був вишитий на партійному червоному прапорі під білим колом із чорною свастикою. До речі, цей поет-окультист вступив у тоді ще НРП (Німецька робітничка партія) в 1919 році, раніше за Адольфа Гітлера, тож не дивно, що він став учителем майбутнього фюрера з двох предметів – «ідеологія націонал-соціалізму» та «окультині знамення». Коли Дітер Еккарт помирав від білої гарячки, він сказав соратникам: «Йдіть за Гітлером. Він буде танцювати під музику, яку написав я! Не плачте за мною, я справлю на історію більший вплив, ніж будь-хто з німців». Якщо зважити на те, що згодом сам Гітлер визнав Дітера Еккарта своїм наставником, «полярною зіркою» і духовним батьком націонал-соціалізму, то так воно і сталося. За Третього райху вірш Еккарта «Штурм» став однією з найпопулярніших нацистських пісень, а його книга «Більшовизм від Мойсея до Гітлера», в якій автор, на думку Гітлера, був першим, хто усвідомив, що вихід євреїв з Єгипту відбувся з метою кривавого революційного штурму усталеного ладу, а Мойсей – це не хто інший, як перший лідер більшовизму, – бестселером. Вернер Еккарт, перебігши з комуносоціалізму в націонал-соціалізм, почав їздити країною і читати соратникам-неонацистам лекції про свого діда-поета, а до прізвища для поважно-

сті присобачив аристократичну приставку «фон». Стати «фон Еккарт» він запропонував і тоді ще своїй дружині Магді. Вона не надто була захоплена ні своїм родовим прізвиськом «Кисилиця», ні «Юлик» – від першого чоловіка. Тому погодилася виправити документи, аби... повернутися в Україну вже як Ліна фон Еккарт, про всяк випадок не оформивши офіційно розлучення з громадянином ФРН. Він теж не ініціював розірвання шлюбу, бо не покидав надії, що його дружина-красуня (повноцінний арійський стандарт: висока, білошкіра, русява, лиш очі не сині, а зелені) спам'ятається або набідується в тій голій, голодній, руїнній Україні, якій об'єднана Німеччина посилає гуманітарну допомогу – крупи, сіль, квасолю, поношений одяг, – і повернеться до законного чоловіка та стане поруч із ним у залізних шеренгах борців за ідеали націонал-уже-демократії (вимушений евфемізм), за права арійської раси та заповіти відомо кого – між іншим, 88*.

Зустрілися вони за жахливих, страшенно прилизливих для Панька Людинюка обставин: він – продавець «під реалізацію» на стихійному ринку різної дрібноти від жуйки і фарбованої води до цукерок із гуманітарної допомоги, вкупі з контрабандними цигарками; вона – репатріантка, одягнута в справжню «фірму», в стодоларових темних окулярах, зі здоровим кольором шкіри і доглянутим волоссям, прийшла запитати, де тут можна вигідно поміняти дойчмарки.

- Скільки? – запитав Панько, підвів очі і почервонів, як піонерський галстук, який йому старші

* 88 – подвійний порядковий номер літери «Н» у латинській абетці, що сленгом неонацистів означає «Гайль Гітлер». – *Прим.авт.*

товариші-комсомольці вперше зав'язали на шию двадцять із гаком років тому. Саме тоді, коли він повертався зі школи вже переповненим гордощами піонером, у них із Магдалинкою і відбулася перша серйозна розмова. Вона, вже переодягнувшись після школи, гнала гусей пасти на толоку. Під пахвою мала «Читанку», в одній руці хворостину для білого гусака, в іншій – гумовий синьо-червоний м'яч.

Панько, який на той час уже прочитав «Грицеву шкільну науку», поправивши кінці червоного галстука, зверхньо кивнув на Магдалиніну книжку і запитав:

- Вже знаєш а-ба-ба-га-ла-ма-га? Чи гусак знає, а ти ще ні?

Магдалинка презирливо зміряла Панька з ніг до голови, зупинила погляд на піонерському галстуку, пов'язаному поверх коміра сорочки, пирснула сміхом і сказала: «Дурак!». Потім огріла хворостиною білого гусака і велично (хто цю малечу навчив таких манер?) відвернулася. Настрій юному піонеру того знаменного дня було зіпсовано. Хоча він сам не знав чому. Не може бути, аби через це мале – ну, гарненька, ну, кісочки русяві з рожевими бантами, ну, губки примхливо надуті, але... але ці зелені очі... Тепер, коли Панько впізнав у шикарній іноземці Магдалину, йому хотілось одного: аби тріснув асфальт, розверзлася земля, і він би провалився у зяючі глибини геєни вогненної.

- Панько? – піднявши вгору, на волосся, свої коштовні окуляри, запитала вона. Але збагнувши, теж почервоніла, збентежилась і опустила окуляри назад на перенісся.

Обоє довго мовчали.

Підійшов якийсь стрижений хлопчина у спортивному костюмі із золотим ланцюгом на шії, взяв

пачку «Мальборо», кинув купюру з багатьма нулями, буркнув «здачі не нада». Пантелеймон, відчервонівши, зблід. Магдалина-Ліна, яко європейка, першою отямилась і безтурботним світським тоном промовила:

- Слухай, крамарю, а ти сьогодні не можеш зачинитися раніше? Пішли би десь на каву. Я пригощаю.

Він кивнув і мовчки почав збирати крам у синьо-білий картатий баул.

- Почекай мене хвилин п'ять он там, у скверику на лавочці, – сказав він їй, уже опритомнівши, про що свідчила сліпуча білозуба посмішка, через яку Магдалина колись (у ті дні студентка Лена) мало не втратила голову. Лена тоді остаточно розсварилася зі своїм кавалером-однокурсником, який, чесно кажучи, вже давно їй обрид, а Панько Людинюк якраз повернувся з армії.

Армію він, незважаючи на страшні залякування старших хлопців, що вже відслужили, відбув, як веселу прогулянку екзотичними краями. Звичайно, це не його заслуга, що він протягом двох років служби жодного разу не був серйозно битий, а перші півроку не зазнав нелюдських жахів дідівщини, як то бувало, скажімо, в Забайкальському окрузі чи Групі Советських Войск в Германії. Сталося так тому, що на той час СРСР назагал та його збройні сили зокрема потрапили у той щасливий етап загнивання, коли давня радикальна свіжість уже перетворилася на легенду, процес гниття набув незворотного характеру, сморід посилювався, але саме тіло ще не почало розвалюватися, ще зберігало початкову форму, а завдяки макіяжу – і сякий-такий товарний вигляд.

Період життя в Радянському Союзі від придурення Празької весни до початку Афганської війни

можна було би назвати «золотою добою застійного соціалізму». Але язик не повертається. Він повернувся би лише в того, хто в тому Союзі не жив. Бо збоку – все супер. Тиша, лад і спокій. Країна, озброєна до зубів, хоча й ще більше озброювалася, проте на сусідів поки що не нападала і Захід був за це вдячний лєнінськoму політбюро цека капеесес і лічно тов. Брежнєву Л. І. Ну і нафта, як водиться. Власне, «золоті часи» в країні тривали лише для тих, кого дисиденти-отщепенці називали апаратниками, а простий народ – начальством. Починаючи десь від рівня секретаря райкому та посад, аналогічних цьому рангові, їх посідачам жилося вже, як за обіцяного Хрущовим з бодуна комунізму. Причому – з капіталістичним обличчям, бо постачався цей клас товарами переважно із загниваючого Заходу. Як не дивно, але населення особливо з цього приводу не ремствувало. Якщо й накопичувалось якесь обурення від чергового переміщення того чи іншого товару в категорію дефіциту, то виливалося воно у нові політичні анекдоти із серії «три на чотири» (той, хто розповідає, дістає три роки тюрми, той, хто слухає, – чотири). І навіть у цьому виявляла себе бездонна мудрість комуністичної партії та її щита й меча в одному флаконі під народною назвою кагебе: більше отримував той, хто слухав, бо... бо не треба було слухати, а той, хто розповідає, то вже майже наш клієнт, почті кончений, рано чи пізно він до нас потрапить уже по-серйозному і дістане не легковажних три, а повноцінних п'ять плюс три, тобто п'ять років колонії суворого режиму і три заслання. За розпространеніє заведомо ложних ізмишленій.

Армія, в яку цілком несподівано для себе після виключення з університету за пияцтво потрапив

Пантелеймон Людинюк, була тоді справді народною, бо нічим особливим не відрізнялася від решти суспільства. Був тут свій вищий клас – офіцери й генерали зі зв'язками «нагорі», середній клас – офіцери й генерали без таких зв'язків і народ – солдати й сержанти строкової служби. Десь між народом і нижніми шарами середнього класу бовтався, як п'яний у трамваї, так званий інститут прапорщиків і мічманів (останні – на флоті). Незважаючи на красиві історичні звання, на погони, що в сумі давали чотири зірочки, на майже офіцерську уніформу (золотий офіцерський шнур на кашкет прапорщикам було *не положено*, вони задовольнялися чорним цератовим паском), ці військові самі не знали, хто вони: вже не сержанти понадстрокової служби, але ще не офіцери; на службі, але без можливості просуватися по кар'єрній драбині; ротні старшини, але без авторитету; командири взводів, але без командирського голосу; завскладами, але без машини «Жигулі». Повна невизначеність. Тому й пили.

Служити Пантелеймон Людинюк потрапив до учбової дивізії, розквартированої у квітучому місті Тбілісі. Коли вони ще в цивільному одязі нудилися на розподільчому пункті в азербайджанських горах Кароязах, хлопці, які зі слів тих, хто відслужив, точно знали, що до чого, розповідали, ніби найлафовіше в армії хліборізом. Тому коли якийсь не за роками ідейний сивий майор, прочитавши їм лекцію на тему священного обов'язку, де згадав Олександра Матросова, льотчика Гастело і чомусь Павлика Морозова, запитав, хто який військовий фах хотів би обрати, Людинюк заявив, що з малих років мріяв стати військовим кухарем, кашоваром, бо навіть тоді, коли хлопчики у дворі грались у війну, він у пісочниці варив їм їсти. Майор не посміхнувся, як

того очікували новобранці, а заговорив про комсомольські внески, похідну стінгазету, фломастери, ватман і на завершення запропонував здати усім по три рублі. Хто не має, хай позичить у товариша. Зібравши рублів під сімдесят, він ретельно їх перерахував, запхав у польову офіцерську сумку і непомітно зник. Більше того майора ніхто не бачив. Потім прийшов якийсь старший сержант, розхристаний, з бляхою на дітородному органі і в парадному картузі. Він запитав, де тут той, що бажає потрапити в куховарську учебку. Людинюк мусив замельдуватися. Молодець, похвалив його старший сержант, збери по три рублі з носа, будемо випускати похідний «Комсомольський прожектор», ви ж усі комсомольці, сподіваюся. Поки Пантелеймон збирав гроші, *старослужащий* схвильовано промовляв про священний обов'язок, льотчика Гастело, Олександра Матросова і Павлика Морозова. Потім прийшли два немолоді прапорщики з комсомольськими значками і, відрекомендувавшись секретарями окружкому велкаесем, навперебій почали читати лекцію про священний обов'язок. Не встигли вони дійти до Павлика Морозова, як прийшов серйозний капітан з портфелем, у портупеї, з пістолетом у кобурі, послав прапорщиків на хуй і сказав молодим:

- Новобранці! Грошей нікому не давати, в куховарські учебки не записуватись, комсомольської хуйні не слухати, а слухати мене! – Він загнув вигадливий багаточленний матюк на адресу «комсомольських-бдядь-работників» і сказав, що завтра їх заберуть у тбіліську дивізію.

В елітній дивізії Людинюк потрапив ще й до елітного артилерійського полку. Там не було дідівщини, бо в казармах жили лише сержанти (командири відділень) і молоді, зате муштра проходила

по-справжньому. Коли їх привезли у частину і сказали, що це номер такий-то страшенно славетний артилерійський полк, Пантелеймон, уявивши собі, як він підносить важезні снаряди до великої гармати, тяжко зажурився. Але, правильно перемноживши в голові десяткові дроби на вимогу командира першої батареї, він дістав призначення в артилерійську розвідку. Еліта серед еліти, казали сержанти. Гаубиці й стошістдесятиміліметрові міномети тягати не будеш, снарядами й мінами не надриватимешся, а сидітимеш на комфортному командному пункті і коригуватимеш вогонь батареї. А якщо помилишся в розрахунках, і наші влуплять по своїх, Ванька піхотний з позицій прибіжить і вб'є гада на хер за зміну.

- Тепер ви розумієте, як важливо правильно і швидко перемножувати в голові десяткові дроби? – запитав сержант-дембель, що вчив їх користуватися далекоміром, біноклем, бусоллю, приладом управління вогнем та читати топографічні карти. Довелося зрозуміти.

Коли перший зовнішній тваринний переляк від армії минув і Людинюк предметно усвідомив, що відслужив він лише місяць, а треба ще двадцять три, тоді й прийшов великий страх – не перед чимось конкретним, а взагалі, і від цього ще жахливіший. Його постійно супроводжували двоє незмінних супутників – туга і розпач. Він уже знав із розповідей, як салабони, вперше потрапивши в караул із бойовими набоями в автоматі, легко стріляються від страху перед двома роками служби, які не минуть ніколи, бо час зупинився, це ж очевидно, тому почав боятися за себе. Він теж глибоко переконаний, що час для нього зупинився, ці два солдатських роки не минуть ніколи, а невдовзі – в караул. Треба рятуватися. А

хто може допомогти молодому солдатові, наляканому самим собою? Лише Вищі Сили! Панько, на відміну від Серафима, зростав не в релігійній родині, але й не в атеїстичній: його батьки, хоч до церкви не ходили, бо робота, та все ж Різдво, Великдень і Храм відзначали за традиційними джерелівськими канонами. Тож над питанням Бога він ніколи всерйоз не замислювався. Проте данину спадковим забобонам, притаманним кожному корінному балканцю, віддавав і атеїстом, тим більше войовничим, себе не вважав. У дружніх розмовах він цієї теми уникав, а в школі й університеті відповідав так, як того вимагав предмет. Не те, що Серафим, який з малих літ шукав вищих ідеалів.

І ось тут, в армії, Пантелеймон увірував у Вищу Силу, яку навіть подумки не наважувався називати Богом, а для спілкування з Нею створив для себе культ вечірнього Сонця, що заходить за обрій. Згодом для зміцнення віри він вигадав ще й культ Мрії, який справляв у ліжку перед сном. Після цілоденної муштри, класних та польових занять із фаху, часу для поклоніння Мрії залишалося зовсім небагато, але навіть за ті кілька хвилин до засинання Панько встигав уявити найсолодшу на той час картину, в якій перепліталися його романтичні мрії про свободу, щасливу любов і збройну боротьбу за Вільну Україну. Ось він, Людинюк, і Вона (прекрасна дівчина із зеленими, як у його сусідки Магдалини, очима, засмаглою шкірою, вигорілим хвилястим волоссям, його кохана і коханка, подруга і соратниця, одностудниця й одновірниця), під хард-рокову гітару Річі Блекмора, яка звучить невідомо звідки, йдуть стежкою у ліс на свою повстанську базу після вдалого бою. В обох укорочені автомати за плечима, вони в стильних бордових кашкетиках, схожих на

бейсболки з довгими дашками, з вишитими зліва жовто-синіми геральдичними щитами. Як солдат Людинюк знає, що це проти правил, але одягнуті вони не в захисні строї, а в яскраві, модні нейлонові куртки: він у червоній, вона – у блакитній. Та вносити корективи у своє видіння він не наважується: Мрія може образитися. Із Сонцем, що заходить, Панько спілкувався під час вечірньої переклички, коли вони цілою батареєю стояли на плацу. Часу було багато і – що головне – ніхто йому не докучав, розмовляти в строю було заборонено, за перешіптування можна було нарватися на наряд по кухні. Тоді вже він не церемонився і через величезне багряне грузинське сонце просив у Нього всього: життя, здоров'я, щасливого повернення на батьківщину, а там – великого кохання, романтики, боротьби, одне слово, здійснення всіх своїх мрій. Сонце у відповідь мовчало, але Панько навчився читати його знаки: якщо в мить закінчення молитви-прохання його перетинала вузька синювата зі срібними рваними краями хмара, то звертання не прийнято. Треба повторити. А якщо сонце, зачочуючись за обрій, чисто-рубіново світилося до останньої скибки-окрайця, то можна було сподіватися на розуміння з його боку і клопотання по суті перед Вищим Ним. До самого Нього Панько звертався лише в крайньому разі. Як тоді, коли, перебуваючи в караулі, він через недосвідченість мало не вступив у перестрілку з караульними ракетного дивізіону, чи тоді, коли на стрільбах у Кароязах вони на автомашині «Газ-66» мало не зірвалися у прірву, або коли вчергове зупинявся час і до дембеля залишалося стабільних двадцять два місяці, і надії на зменшення цієї цифри не передбачалося. З цим часом взагалі траплялися дива. Він тижнями міг стояти, як укопаний, важка, волога,

задушлива спека висмоктувала рештки фізичних сил, сержанти скаженіли і дойобувалися без причини, але якогось ранку після команди «Підйом!» Панько з голим торсом вибігав на зарядку і здивовано помічав, що все змінилося. Причому – на краще. Звідкись з'явилося свіже цілюще повітря, яке дозволяло пробігати трикілометровий крос завиграшки, тверезі сержанти іронічно, але не по-злому піджартувували, а ввечері з'ясовувалося, що до дембеля вже навіть трохи менше двадцяти місяців.

Коли прийшла дивовижно лагідна, прозора золотисто-зелена тбіліська осінь і до так званого «малого дембеля» (закінчення учебки, отримання сержантських личок і кількох алюмінієвих нагрудних значків, які підвищували статус молодого солдата на один щабель) залишалися лічені дні, Людинюк із прикрістю для себе зробив одне відкриття: незважаючи на застій, безлад і занепад цивільного життя країни, армія функціонує доволі справно. І як тепер цю систему ламати, як піднімати повстання, як виборювати Вільну Україну? До армії завдяки «схилянню перед західною культурою» (рок-музика, хіпі, джинси тощо), уривчастим повідомленням радіоголосів і абсурдові радянської дійсності у Панька склалася проста і ясна картина світу: є вільний прогресивний заможний Захід з його культом свободи без берегів і є деспотичний тоталітарний обідраний есесер, пригноблені народи якого тільки про те й думають, як за слушної нагоди повстати, скинути комуністичне ярмо і здобути волю. Велику надію Людинюк покладав на прибалтів, галичан і кавказців. Але виявилось, що прибалти навіть віддалених розмов на тему національно-визвольної боротьби не підтримували, вся їхня антисоветщина полягала в тому, що вони отримували з дому листи

й писали навзаєм не кирилицею, як усі радянські люди, аж до узбеків з бурятами, а латинкою; кавказці говорили в основному про деньгі (кто десят тисяч в руках не держал, тот не чоловік); а західні українці в армії, крім неодмінного отримання сержантських чинів, намагалися ще й вступити в капееесес, що на громадянці було не так просто, аби потім мати можливість робити кар'єру, а позаяк для доброї кар'єри потрібен ще й *язык*, то вони швидше за всіх інших українців ставали рускоязычними, хоча між собою, звісно, спілкувалися рідною говіркою.

Ні, зробив для себе висновок Людинюк, з цією «пригнобленою» публікою і цією налагодженою тоталітарною армійською машиною свободи не здохнеш. Він упав у розпач і вже подумав було про зміну життєвої орієнтації: стати не борцем за Україну, а, скажімо, успішним фарцовщиком або – ще краще – вантажником у винно-горілчаному магазині. Але саме тоді Панька перемістили з тбіліської учбової дивізії у так звані війська, де його душевний спокій відновився, оптимізм реанімувався, а бунтарський революційний дух став на місце.

Служити далі сержанту Людинюку випало в азербайджанському місті Гянджа, яке тоді носило правильну радянську назву Кіровабад. Перше, що його вразило, коли він прибув в окремих артилерійський дивізіон для подальшого проходження служби, це те, що в казармі було брудніше, ніж на плацу. Людинюк згадав, як в учебці вони «саджали» зрізані квіти, коли мав приїхати командувач округу, як нитками прив'язували до гілок поодинокі опалі з дерев, ледь пожовтілі листочки, як у дощ поливали клумби (бо була команда поливати, яку дощ не скасовує) – і здивувався. Що більше він пізнавав діючу армію, то більше дивувався. Чи не кожного дня він

відкривав для себе все нові й нові грані безмежно-го армійського бардака. Офіцери тут поділялися на дві несиметричні частини – меншу, що складалася з кар'єристів, яких називали «служакками», і більшу, названу «похуїстами». Перші у кзакво (Краснознам'яний закавказській воєнний округ) довго не затримувалися, відбувши необхідний термін, вони радісно випурхували хто в академію, хто за кордон у братні соцкраїни, хто у блатні перспективні округи; другі, втративши будь-яку надію вибратись із Закавказзя (хіба що в Забайкалля, де було ще гірше), тупо дослужували до пенсії, рахуючи роки, як солдати місяці до свого дембеля. Перші – служили, другі – відробляли. Одягалися вони теж по-різному. Серед служак було модно і престижно шити на замовлення величезні картузи-аеродроми, що за розмірами не поступалися висміяним у «Крокодилі» головним уборам латиноамериканських військових диктаторів, та справляли – теж на замовлення – чоботи з високими лаковими халявами-«бутилками». Ці строго дотримувалися правил носіння форми, тобто на парад – у парадному, в поле – у польовому, в караул – у стройовому і так далі. Похуїсти ж одягались у хто що мав. Згодом Людинюк дізнався, що найпопулярніші серед місцевого населення речі (плащ-намети, шинелі, чоботи, бушлати і польові мундири) вони поступово пропивали. На ранковий розвід ці могли прийти так: один у плащі й черевиках, другий у буденному мундирі й чоботах, третій у сірій парадній шинелі, четвертий у простій шинелі, але без чобіт і галіфе, п'ятий узагалі в польовій формі. Природжений служака, начальник штабу підполковник Гомберг, якому єврейське походження не дозволяло зробити нормальну кар'єру, даючи цим офіцерам щоденний, вкрай необхідний їм «втик», говорив, що

американці знають про нашу армію все: скільки в нас дивізій, атомних бомб, танків, підводних човнів, стратегічних бомбардувальників тощо. Єдине, чого вони ніяк не можуть розвідати, – це правила носіння військової форми офіцерами й прапорщиками. Як справжній комуніст підполковник Гомберг не міг збагнути, що форму одягу в радянській армії диктує кон'юнктура ринку. Якщо у довколишніх цивільних з'являвся попит на, скажімо, офіцерські бушлати, то як же наші офіцери й прапорщики могли приходити в тих бушлатах на службу?! Те саме з шинелями, плащ-наметами, чоботами, ремінням, польовими сумками...

Магічним словом, на якому трималася та армія, було *положено*. Наприклад, «дідам» було *положено* не ходити в наряди на кухню, носити бляху на яйцях, не ходити строем у їдальню, забирати м'ясо з казанів у тій же їдальні, валятися вдень на ліжку, звертатися до прапорщиків «старшина» і на ти. «Молодим» було *положено* не вилізати з нарядів, їсти те, що залишилося від «старих», ремінь носити туго затягнутим і майже під пахвами, не спати на посту, не ходити в самоволку, не пити алкоголь без дозволу «дідів», зичити їм і офіцерам-похуїстам гроші і взагалі – пахати. Армійське *положено* приблизно відповідає *поняттям* у кримінальному світі.

Про боеготовність цієї армії, певні ілюзії стосовно якої з'явилися у Людинюка в тбіліській дивізії, він теж дізнався багато чого нового. Якось із чергової примхи лютого зранку комбата було здійснено спробу завести автомобіль зі спецтехнікою – тримостовий «Урал», що стояв на колодках у боксі. Залили дистильовану воду в акумулятор і цілий день, до самої ночі, тягали той «Урал» на жорсткому буксирі територією. Марно: автомобіль заводитися не

хотів. А за сигналом «Тривога!» (наприклад, почалася війна – напали Туреччина, Іран або й Америка!) машина мала би виїхати з автопарку протягом години. «Урал» відбуксирували назад у бокс, підняли на колодки і домовилися вважати, що ніякої репетиції тривоги не було. Пантелеймона ця подія надзвичайно окрилила: виявляється, радянська армія – не відлагоджений швейцарський годинник, а іржава колгоспна снопов'язалка.

Згодом Людинюкові як недовченому студентові випало щастя стати тим, кого в ГУЛАГу називали «придурком», а тут – блатним. Він став особистим писарем командира батареї капітана Мартиросяна, а за сумісництвом – начальником гвинтівкового полігону. Капітан Мартиросян, хоча й мав репутацію полігота – крім рідної вірменської, знав грузинську, бо вчився в артучилищі у Тбілісі, міг лаятися по-азербайджанськи і розмовляти російською – проте правильно писати не вмів жодною мовою. Особливо важко йому давався письмовий варіант великого і могучого. Тому він завжди тримав при собі грамотного сержанта, який писав за товариша капітана не лише службові папери, а й листи до його дружини-татарки, коли та від'їжджала на Волгу до батьків. Капітан Мартиросян відзначався тим, що мав найбільший на всі збройні сили есесесер ніс. Ні, він не стримів уперед, як у Сірано де Бержерака, а просто починався десь посеред лоба і закінчувався на підборідді, тож не дивно, що в дивізії він мав адекватну «погремуху» – Ніс. Попередній сержант-писар дембельнувся, і вибір Носа впав на Людинюка. Той якраз перечитував Гоголя і саме дійшов до повісті «Ніс», коли салабон на тумбочці, послухавши телефон, вигукнув: «Сержант Людинюк, к комбату!». Ось і не вір після цього в Провидіння! Хоча

Пантелеймону не треба було додаткових доказів, він і так вірив у свою винятковість, у те, що йому належить зіграти помітну роль в історії. Разом із посадою Носового писаря Людинюк отримав у спадок ще й полігон. Там за допомогою дрібнокаліберних гвинтівок і виготовленої за картою зменшеної моделі місцевості офіцери-артилеристи вправлялись у коригуванні батарејного вогню.

Щоранку Людинюк брав зі зброярні дві дрібнокаліберні гвинтівки, біноклі, бусолі і поволі чвалав на гвинтполігон. Потім приходили офіцери. Вони давали Людинюку пачку набоїв, казали: «Йди постріляй ворон, синку, а якщо буде йти Гомберг, даси знати», – і сідали грати в карти. Людинюк так і робив, стріляв по воронах і порожніх пляшках від дешевого місцевого вина «Агдам», але все більше читав книжки і журнали. Коли все набридало, дивився на північ, на вкриті снігом вершини Кавказького хребта, що здіймалися вище хмар, і думав. Може дезертирувати? Втекти з караулу з автоматом, багнетом, двома магазинами набоїв, перейти Кавказ, пробратися в Україну і сформувати партизанський загін десь у Карпатах. Після обіду він засинав на верхній терасі. Як завжди під пекучим південним сонцем, йому снилася еротика, що переходила в порно. Коли не спалося, викликав в уяві картини, щоправда, явно прикрашені, свого доармійського життя. Це був вічний лагідний серпень, постійно заходило сонце, але завжди – не до кінця, безкінечно гримів хард-рок, переважно у виконанні Річі Блекмора з його черговим проектом, дешеве вино викликало ейфорію, але не давало похмілля, поряд завжди була дівчина його мрії – зеленоока, за традицією, з білявим хвилястим вигорілим волоссям, у вельветовій міні-спідничці, яка відкривала засмаглі

стрункі ноги. Ось яким був його світ! І ось куди він має незабаром повернутися!

Останні місяці служби сержант Людинюк так пройнявся занепадницьким армійським похуїтським настроєм, що впав у великі лінощі, а щодо солдатської їдальні – то ще й у гординю. Територією він ходив дуже повільно, аби все не спітніти, головний убір (у теплих краях, де був розташований і кзакво, – захисного кольору капелюх-панама) не носив, аби не зіпсувати зачіску, яку він щоранку не менше години конструював перед дзеркалом за допомогою двох гребінців – трирядного і простого. Латунна бляха форменого пояса, яку він принципово перестав чистити, теліпалася вже навіть нижче дітородного органа. В їдальню ходив лише на сніданок, аби випити чаю і з'їсти двадцятиграмовий циліндрик масла з білим хлібом. Солдатський обід і вечерю Людинюк ігнорував: удень він ходив у чайну, де забавлявся згущеним молоком, печивом і зеленою солодкою водою «Тархун», а ввечері разом з іншими «дідами» пив азербайджанське вино «Агдам», підсилене технічним спиртом. Заїдали чим Бог послав. А посилалися їм зазвичай м'ясні тушонки і рибні консерви зі складу «ензе» (непрікосновенний запас), делікатеси з домашніх посилок, що часто надходили молодим солдатам, які охоче ділилися з «дідами», або просто смажена картопля, яку для них готували кухарі в їдальні, а салабони приносили у великій пательні просто в батареюну «каптьорку», де й відбувалися щовечірні трапези. Чергового по частині офіцера вони швидко споювали і вкладали спати в солдатське ліжко, якщо це був похуїст, і задурювали тим, що, товариш капітан, сьогодні у сержанта-«діда» день народження – якщо це був служака, хоча таке траплялося рідко, в основному черговими ходили офіцери з

Кінець безкоштовного уривку. Щоби читати далі, придбайте, будь ласка, повну версію книги.

ridmi
ТВІЙ УЛЮБЛЕНИЙ КНИЖКОВИЙ

КУПИТИ